

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**Факультет № 6
Кафедра соціології та психології**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни Сучасні напрямки прикладної юридичної
психології вибіркового компонент освітньої програми другого
(магістерського)
рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

**за темою № 4 Основи професійно-психологічної підготовки співробітників
правоохоронних органів**

Харків 2022

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30. 08. 2022 № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 26.08.2022 р. № 6

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2022 № 8

Розглянуто на засіданні кафедри соціології
та психології Протокол від 17.08. 2022 р. № 7

Розробник:

доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук,
доцент Александров Ю.В.

Рецензенти:

1. доцент кафедри педагогіки та психології Харківської державної академії фізичної культури, кандидат психологічних наук, доцент Павлик О.М.
2. доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Шиліна А.А.

План лекції № 4

1. Психологічна характеристика професійної діяльності. Структура професійної психологічної підготовки.
2. Основні компоненти професійної психологічної готовності.
3. Професійні якості і психологія осіб, які здійснюють провадження у справі. Поняття професіограми.

Література.

Основна

1. Юридична психологія : підручник / за заг. Редакцією О.М. Бандурки; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Майдан, 2018. 684 с.
2. Шепітько В.Ю., Коновалова В.О. Юридична психологія : підручник. Харків : Право, 2019. 295 с.
3. Юридична психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.Є. Самойлов, М.С. Корольчук, В.М. Корольчук, С.М. Миронець, Г.М. Ржевський. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 432 с
4. Максименко С.Д., Медведєв В.С. Юридична психологія : підручник. Київ : ВД «Слово», 2018. 447 с.
5. Берестенко О.Г. Культура професійного спілкування : навч.-метод. посібник. Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. 299 с. ел.ресурс.
6. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Бандурки ; О. І. Безпалова, О. В. Джафарова, С. М. Князєв, та ін.; передм. О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 242 с.
7. Тероризм: теоретико-прикладні аспекти : навчальний посібник / кол. авторів; за заг. ред. проф. В.К. Грищука. Львів : ЛьвДУВС, 2011. – 328 с.

Допоміжна

1. В.Й. Бочелюк. Юридична психологія : навч. посібник. Київ : Центр учб. літ., 2017. 335 с.
  2. . Кудерміна О. І. Психологія особи як суб'єкта правоохоронної діяльності : монографія. Чернівці: Наші книги, 2013. 415 с..
  3. Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та ін. Юридична психологія. Альбом схем з коментарями : навчальний посібник / заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсєєва. 3-є вид., доопр. та доп. Київ : КНТ, 2008. 152 с.
  4. Психологія у професійній діяльності поліції : навч. посібник / О.О. Євдокімова, І.В. Жданова, Д.В. Швець, Ю.В. Александров та ін. ; за заг. Ред. В.В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 426 с.
  5. Варій М.Й. Психологія особистості : навч. посібник. Київ : Центр учб. літ., 2018. 591 с.
- Інтернет ресурси
- 1.URL:http://megalib.com.ua/book/124_Profesiino_psihologichna_pidgotovka_p_racivnikiv_slidchih_pidrozdiliv.html

Текст лекції

1. Психологічна характеристика професійної діяльності. Структура професійної психологічної підготовки.

Проблема готовності у контексті професійного становлення особистості - одна з найважливіших для загальної і педагогічної психології. Підготовку до професійної діяльності треба розглядати у контексті розвитку особистості. В зв'язку з цим основу формування готовності до професійної діяльності розглядають не тільки як розвиток операційно-технічних умінь та навичок, а й такий визначальний параметр готовності як комплексна здібність. Комплексна здібність розглядається як утворення, що складається з мотиваційної (схильність до певної діяльності) та інструментальної (інтелектуальні і емоційні механізми регуляції діяльності) сторін. Основну суть професійної діяльності розкриває поняття " професія". Єдиного

визначення цьому поняттю нема, бо воно многозначне, і включає в себе різні сутності: соціальну, економічну, правову, психологічну і фізіологічну. У людини, яка виконує професійну діяльність (суб'єкта праці) можна виділити такі властивості: особистісні, психологічні, фізіологічні, анатомічні, індивідуально-типологічні.

Структура професійної діяльності

Будь-яка професійна діяльність - це складна динамічна система, до складу якої входять численні елементи. Серед них слід виділити основні, які визначають успіх діяльності:

- конструктивна (конструктивно-змістова, конструктивно-оперативна, конструктивно-матеріальна);
- організаторська діяльність;
- комунікативна. (за Н. В. Кузьміною).

Зміни, які відбуваються в країні в останні роки в усіх сферах життя суспільства, становлення державності, демократизації, побудови правової держави вимагають корінних змін у кримінальній політиці, правоохоронній і правозастосовчій практиці. Здійснити стратегічний курс на суттєве підсилення кадрового потенціалу української поліції можливо лише завдяки тісному зв'язку з населенням, трудовими колективами, поширенню гласності, відкритості діяльності поліції для громадськості, засобів масової інформації. Неможливо ефективно розв'язувати оперативно-службові задачі, обмежуючись винятково правовою стороною питання, необхідно враховувати також норми моралі, традиції, звичаї. Закон і законність – слова одного кореня, але вони не тотожні. Законність – це точне дотримання вимог закону всіма суб'єктами права. Сучасний стан розвитку української державності, соціально-економічні і політичні перетворення, курс на демократизацію суспільства не може бути плідним без кваліфікованих, відданих своїй справі, націлених на майбутнє фахівців. Однак успіху неможливо досягти, якщо співробітники органів внутрішніх справ будуть

людьми некомпетентними, які не вміють приймати неординарні рішення, нездатні брати на себе за них відповідальність у складній мінливій оперативній обстановці. Є численні і переконливі свідчення тому, що закон нічого не вартий, якщо він знаходиться в руках непрофесіоналів. Недоліки діяльності правоохоронних органів багато в чому пов'язані з недосконалістю організації і проведення професійної підготовки працівників підрозділів кримінальної поліції. Недостатня якість професійної підготовки співробітників болісно позначається на рівні їхньої професійної майстерності і результатах оперативно-службової діяльності. Коли співробітник безпомічний як професіонал в аналізі і регулюванні людських відносин і вчинків, і, у той же час, на ньому лежить тягар відповідальності за вирішення поставленої службової задачі, він часто вимушено потрапляє в ситуацію, яка підштовхує його до використання жорстоких адміністративних методів, владних форм, що межують часом із порушенням законності і прав людини. При виконанні своїх функцій вони нерідко вступають у психологічно загострені відносини з частиною населення, особливо з тими, хто встав на шлях конфлікту із законом або має деформовану правосвідомість. Важливо не тільки самому дотримуватися букви закону, але й домогтися розуміння і прийняття громадянам справедливості і законності цих вимог. Це сприяло б підвищенню авторитету поліції формуванню правосвідомості населення

Сучасні наукові дані та досвід свідчать про те, що організація психологічної підготовки працівників поліції повинна здійснюватися на більш високому організаційному і методичному рівні. Як і всяка нова справа, упровадження психологічної підготовки наражається часом на нерозуміння, байдужість, пасивність і навіть активну протидію деяких керівників. "Професійна психологічна підготовка працівників підрозділів поліції" в підготовці та майбутній професійній діяльності фахівця, полягає в

тому, що вона є системою знань про застосування форм та методів прикладної психології.

Розвиток прогресивних тенденцій у житті суспільства, подальший розвиток і функціональна діяльність його членів, зокрема, працівників НПУ (Національна поліція України), неможливі без уміння ефективно вирішувати проблеми, що виникають, попереджувати появу нових проблем у різних галузях ділової і особистої сфер. Це потребує, крім знань зі спеціальних дисциплін, бойової підготовки, також знань з психології. Кожна людина, діюча у нормативно-правовому полі, для ефективного виконання своїх службових обов'язків повинна поєднувати в собі якості правоохоронця і психолога.

При моделюванні конкретних психологічних ситуацій, створенні в перебігу різних занять психологічно напруженої обстановки, наближеної до реальних умов, відбувається формування й розвиток психологічної готовності співробітника до успішного здійснення своєї професійної діяльності. У професійній майстерності особливо високою є роль практичної виучки, наявність у співробітників твердих навиків і вмінь. Професійні навики є автоматизованими способами виконання професійних дій, особистою можливістю людини виконати їх правильно, швидко, легко, із високими кількісними і якісними показниками і при мінімальній концентрації на техніку виконання. Служба і дії співробітників НП здійснюються, як правило, у конфліктних і складних умовах, при високому нервовому напруженні, психічних навантаженнях і перевантаженнях, що може негативно позначатися на діяльності НП у цілому, а професійна невідповідність працівника є причиною промахів і помилок, які мають часом фатальні наслідки в екстремальних ситуаціях. Діяльність в НП висуває високі вимоги як до особистісних якостей, так і до професійної майстерності співробітників. Службова діяльність висуває різнобічні і високі вимоги до підготовленості особового складу органів внутрішніх справ діяти в психологічно складних умовах. Недостатня підготовленість

часто виступає причиною зниження ефективності розв'язання оперативно-службових задач. Особливу небезпеку становить висока ймовірність допущення недостатньо підготовлених в психологічному відношенні співробітниками неточностей, промахів, прорахунків, помилок саме в найвідповідальніші, психологічно напружені моменти розв'язання оперативно-службової задачі, коли якість дій повинна бути найкращою. Усе це визначає важливість і необхідність цілеспрямованого формування психологічної стійкості особового складу, яка виступає важливим компонентом його психологічної підготовленості.

Психологічна усталеність конкретного співробітника тим вище, чим більша сила психологічного впливу потрібна, щоб викликати в нього негативні зміни в психіці, і, як наслідок, у результатах оперативно-службової діяльності. Чим менше ймовірне виникнення в нього реакцій, які негативно позначаються тим успішніше він діє в умовах великих психологічних навантажень, тим краще він уміє володіти собою і стримувати негативні зміни в психіці. Важлива роль у психологічній стійкості належить моральним якостям особистості. Значущість цілей діяльності, їх особистий зміст визначають вибір людиною засобів їх досягнення, її наполегливість, завзятість, самовіддачу і психологічну усталеність. Дослідження показали, що в екстремальних умовах різні мотиви людей актуалізують різні внутрішні механізми регуляції діяльності, які мають неоднакову стійкість до психічного перенапруження. Так, егоїстичні, вузькоособисті мотиви виявляються слабкими, коли виникають труднощі, які становлять загрозу для життя. Колективістські мотиви, навпроти, додають людині сили для подолання труднощів, що навіть містять загрозу особистій безпеці.

Істотним є зв'язок психологічної стійкості з колективістськими морально діловими якостями співробітника. Самовпевненість, індивідуалізм, егоїзм, байдужість до вимог колективу і дисципліни обертаються підвищеною нестійкістю, схильністю до вчинення порушень і

відмови від подолання труднощів. На психологічну усталеність співробітника істотно впливає рівень розвитку й усі складові елементи його професійної майстерності, однак, найбільше значення мають: - тверде знання і передбачення особливостей розв'язання професійних задач; - тренованість у бездоганному виконанні професійних дій в умовах максимальних психологічних труднощів

Тісним є зв'язок психологічної стійкості співробітника з емоційно-вольовими якостями з емоційно-вольовими якостями, серед яких варто особливо виділити:

- відповідальність (безвідповідальна, слабовільна людина виключає зі своєї роботи ініціативні і самостійні дії і прагне заручитися вказівками, не здійснюючи заходів навіть тоді, коли це припустимої необхідно);

- схильність і вміння ризикувати;

- стійкість до невдач як особлива емоційно-вольова якість, що виявляється не тільки в силі і характері емоційних реакцій на невдачі, але й у наполегливості, потрібній для їх подолання (емоційність і толерантність виявляються в легкості і силі виникнення емоцій, переживань, тривоги, побоювань, занепокоїв, їх стійкості в конкретного співробітника.

- самовладання, вміння володіти собою – важлива емоційно-вольова якість, яка має суттєве значення для психологічної стійкості співробітника).

Нарешті, слід сказати про те, що психологічна усталеність співробітника залежить і від психічного стану, у якому він перебуває при виникненні конкретної ситуації. Навіть добре підготовлений співробітник, захоплений зненацька, може розгубитися, припуститися помилки, поставити під загрозу виконання завдання.

Для забезпечення високоефективних дій у психологічно складних умовах, необхідне постійне формування в особового складу співробітників стану високої професійної готовності до негайних дій. Для такого стану характерні: - виразне розуміння майбутніх дій, умов, у яких вони виконуватимуться, труднощів, способів їх подолання, точний і

обґрунтований розрахунок дій; - висока спостережливість, обґрунтована і порівняна з реальною загрозою, пильність, швидке і чітке мислення; - оптимальний рівень психічного напруження, внутрішнє піднесення, обґрунтована впевненість у собі, серйозне ставлення до можливості протидії з боку злочинного елемента; - повна змобілізованість, зібраність, рішучість, володіння собою, готовність до прояву ініціативи і самостійності, витримка і сміливість; - достатній запас сил, висока працездатність.

2. Основні компоненти професійної психологічної готовності.

Ієрархічна модель психологічної готовності до професійної діяльності містить п'ять **компонентів**: мотиваційний, орієнтаційний, операційний, вольовий та оціночний.

З метою якісної підготовки співробітників НПУ до виконання своїх функціональних обов'язків запроваджено ряд організаційних заходів. Одним із основних заходів забезпечення готовності співробітників правоохоронних органів до професійної діяльності є їх професійна підготовка в цілому, та психологічна підготовка зокрема. Отже, одним з пріоритетних напрямків підготовки працівників НПУ до професійної діяльності, поряд з вогневою, фізичною, службовою та медичною, можна вважати психологічну підготовку. На сучасному етапі розвитку суспільства професійна готовність працівників НПУ до діяльності в особливих умовах забезпечення охорони громадського порядку, захисту громадян від злочинних посягань, набуває статусу соціально важливої функції.

Спочатку дамо загальну характеристику психологічних чинників готовності особистості до професійної діяльності. Проблеми сучасної психології. Серед компонентів професійної діяльності співробітників НПУ необхідно звернути увагу на готовність особистості до виконання певного завдання, як активно-дійового стану. Для особистості готовність є суб'єктивно значущою. Вона виступає індикатором ставлення людини до певних дій та відображає психічні, психологічні, фізичні, фізіологічні особливості стану особистості у конкретний період часу, що передуює

діяльнісній активності. Готовність до професійної діяльності зумовлює відповідну поведінку особистості, полегшує та прискорює досягнення необхідного результату.

Враховуючи психологічні особливості та сутність професійної діяльності співробітника НПУ, можна зробити висновок, що його психологічна готовність є комплексним, динамічним та психічним утворенням, що складається з наступних компонентів: мотиваційного, який необхідно розглядати як складну систему мотивів, яка активізує та скеровує професійну діяльність особистості на досягнення значимих результатів у своїй службовій діяльності; орієнтаційного, який визначається сформованістю психічних пізнавальних процесів; емоційно-вольового, який характеризується емоційним фоном і вольовими якостями особистості, зокрема відповідальним і позитивним ставленням до виконання своїх обов'язків, наполегливістю у досягненні певної мети, наявністю відповідних навичок саморегуляції, почуттям задоволення і радості від позитивних наслідків докладених зусиль; особистісно-операціонального, який включає необхідні для ефективності службової діяльності професійні якості (самоконтроль, сильний тип нервової системи, дисциплінованість, емоційна гнучкість, відповідальність, рефлексивність, емпатійність, сензитивність, альтруїзм, комунікабельність, тактовність, дипломатичність тощо) та який характеризується рівнем розвитку професійних знань, умінь і навичок, спрямованих на виконання покладених завдань; оціночно-рефлексивного, який виявляється в самоаналізі результату власної професійної діяльності та характеризується самовивченням, самоаналізом, самоконтролем, самооцінкою та корекцією цієї діяльності.

Психологічні якості працівників ППС є передумовою оволодіння професією. На цьому етапі відбуваються певні особистісні зміни, розвиваються і вдосконалюються професійно значущі якості, здійснюється становлення моделі особистості співробітника правоохоронних органів. Успішне виконання завдань працівниками НПУ залежить від рівня

професійної підготовки, вмілих і активних дій під час професійної діяльності, а також психологічної готовності самого працівника. В свою чергу психологічною готовністю працівника НПУ можна вважати сукупність якостей і властивостей особистості, що зумовлює стан змобілізованості психіки, настроєність на найбільш доцільні, активні та рішучі дії в складних чи небезпечних для життя і здоров'я умовах виконання службових обов'язків.

З метою вивчення психологічних особливостей професійної підготовки та її впливу на готовність до професійної діяльності найбільш доцільно використовувати особистісно-діяльнісний підхід, однією з основних засад якого є твердження, що різнобічно розвинута особистість формується в різних видах діяльності. Цей підхід забезпечує активізацію самовиховання, самоорганізації, самоосвіти, саморозвитку, дає змогу визначати й обґрунтовувати умови формування професійних і особистісних якостей водночас. Він передбачає максимальний розвиток особистості шляхом залучення її до різних видів діяльності.

Психологічна готовність працівників НПУ до професійної діяльності є складним феноменом, який характеризує суб'єкта активності як індивіда, індивідуальність, особистість. Психологічна готовність разом з іншими складовими готовності до діяльності визначає здатність суб'єкта її виконати. Вона передбачає високий рівень розвитку психіки людини для досягнення успіху в діяльності та реалізується у спонукальній, виконавчій та регулювальній функціях. Формування психологічної готовності працівників НПУ до професійної діяльності передбачає становлення її структурних компонентів: мотиваційного, орієнтаційного, емоційно-вольового, особистісно-операціонального і оціночно-рефлексивного. Зовнішніми показниками готовності суб'єкта до діяльності будуть її ефективність і рівень розвитку психомоторних якостей, а внутрішніми – мотиваційна спрямованість, морально-психологічний стан, професійна компетентність.

3. Професійні якості і психологія осіб, які здійснюють провадження у справі. Поняття професіограми.

Професійно важливі якості слідчих, суддів, прокурорів пов'язані насамперед з їхніми поглядами, спрямованістю та послідовністю світогляду, що сприяє виробленню кожною особою глибокого розуміння соціальної значущості своєї професії, виховує почуття обов'язку, справедливості, об'єктивності, чесності, а також визначає активність особи як прагнення брати діяльну участь у житті суспільства, виявляючи при цьому соціально важливу ініціативу. Складність і відповідальність діяльності щодо здійснення правосуддя вимагають мобілізації всіх здібностей особистості, які прямо залежать від її психологічної структури та обраної професії.

Розмаїтість наведених характеристик обумовлює складність професії, пов'язаної з правоохоронною діяльністю, її багатоаспектну спрямованість, високу виховну роль. **У психології розрізняють професіографію - технологію вивчення вимог, що ставляться професією до особистісних якостей, психологічних здібностей та можливостей індивіда.** Професіографія сприяє оптимізації і підвищенню ефективності тієї чи іншої професійної роботи. У судово-психологічних дослідженнях останнім часом *аналізується в основному структура професіограм, що стосуються діяльності слідчого.* Професіограми ж інших представників правоохоронних органів поки що не одержали належного висвітлення. **Професіограма слідчого** включає докладний опис усіх сторін його діяльності, необхідних якостей і навичок. Перше дослідження професіограми слідчого належить В. Л. Васильєву і є свого роду професійним портретом слідчого, побудованим на даних психологічних і соціологічних методів вивчення його діяльності. Професіограма слідчого (за В. Л. Васильєвим) - це багаторівнева ієрархічна структура, що відображає всі основні сторони професійної діяльності слідчого, а також особистісні якості і навички, що реалізуються в цій діяльності. Професіограма слідчого складається з декількох блоків, які послідовно охоплюють певні сторони його діяльності. До них, зокрема,

належать: **а) пошукова діяльність** (спостережливість, допитливість, стійкість і концентрація уваги, висока орієнтація); **б) комунікативна діяльність** (товариськість, емоційна стійкість, чуйність, уміння слухати людину, вміння говорити з нею); **в) посвідчувальна діяльність** (акуратність, пунктуальність, чітка письмова мова); **г) організаційна діяльність** (самоорганізованість, воля, зібраність, цілеспрямованість, наполегливість, організаторські здібності в роботі з людьми); **д) реконструктивна діяльність** (пам'ять, уява, мислення, загальний і спеціальний інтелекти, інтуїція); **є) соціальна діяльність** - загальні якості: патріотизм, гуманність, чесність, принциповість; спеціальні якості: прагнення до істини і торжества справедливості, професійна гордість, професійна етика. **У наведеній професіограмі** чільне місце посідає соціальна діяльність, оскільки вона сприяє формуванню професійних якостей. **Водночас елементи цієї структури є взаємопов'язаними, наявність одного з них визначає ефективність функціонування інших.**

Правосвідомість сприяє розвитку таких професійно важливих якостей слідчих і суддів, **як принциповість**, що виражається у визначенні твердої позиції при вирішенні конкретних питань, особливо в конфліктних ситуаціях; **здібність**, що полягає в прагненні долати перешкоди при досягненні поставленої мети; **колективізм** як усвідомлення необхідності співробітництва, підпорядкування особистих інтересів інтересам колективу, дисциплінованості і взаємодопомоги в здійсненні правоохоронних функцій. Дослідження психологічної сторони діяльності дає змогу **виділити професійно необхідні психічні властивості осіб**, які беруть участь у цій роботі. Серед них можна назвати **творче мислення, комунікабельність, вольові якості, організаторські здібності, здатність протистояти негативним емоціям.**

Творче мислення характеризується пошуком нестандартних шляхів встановлення істини та окремих обставин.

Комунікабельність - це здатність людини встановлювати психологічний контакт при спілкуванні з різними віковими і соціальними групами людей.

Вольові якості особистості виражаються у готовності долати труднощі, вмінні приймати оптимальні рішення в складних ситуаціях, виявляти твердість в обстановці, пов'язаній із сильним емоційним, негативним за своїм характером впливом. Прийняття вольових рішень є складною діяльністю, що охоплює усвідомлення мети, обрання засобів і методів її досягнення.

Організаторські здібності слідчого, прокурора, судді виявляються в декількох напрямках їхньої діяльності: а) самоорганізації, що виражається в дисциплінованості, правильному розподілі часу, чіткому виконанні різних обов'язків; б) організації діяльності інших осіб, які здійснюють однорідні або різні функції; в) організації і координації діяльності установ, які виконують правоохоронні обов'язки стосовно ситуації, що виникла.

В організації роботи осіб, які здійснюють правоохоронну діяльність, важливе значення має **здатність протистояти тим негативним емоціям**, що можуть виявитися при виконанні професійних функцій.

Здійснення того чи іншого виду професійної діяльності приводить до двох протилежних наслідків: 1) удосконалення психологічних якостей особистості; 2) виникнення професійної деформації. Професійна деформація становить появу в особистості певних психологічних змін, що впливають на якість виконання діяльності.